

SUN'IIY INTELLEKT DAVRIDA MADANIYATLARARO KOMPETENTSIYANI SHAKLLANTIRISH: IMKONIYATLAR VA XATARLAR

Dosbayeva Nargiza

Namangan davlat chet tillari instituti DSc, Professori

Annotatsiya. Maqolada sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarining chet tillarini o'qitish va madaniyatlararo kompetentsiyani shakllantirish jarayoniga ta'siri nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Kommunikativ lingvistika, pragmatika va zamonaviy sun'iy intellekt pedagogikasining kesishgan nuqtalarida til, madaniyat va texnologiya o'rtasidagi uzviy bog'liqlik yoritilgan. Shuningdek, AI yordamida stereotiplar kuchayish xavfi va o'qituvchining "madaniy vositachi" sifatidagi rolini saqlab qolish zarurati tadqiq qilingan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, madaniyatlararo kompetentsiya, chet tilini o'qitish, generativ AI, kommunikativ kompetentsiya, madaniy vositachilik, raqamli pedagogika, ChatGPT.

Annotation. The article analyzes the impact of artificial intelligence (AI) technologies on the process of teaching foreign languages and forming intercultural competence from a theoretical and practical perspective. At the intersection of communicative linguistics, pragmatics, and modern artificial intelligence pedagogy, the inextricable link between language, culture, and technology is highlighted. The risk of stereotyping with the help of AI and the need to preserve the role of the teacher as a "cultural mediator" are also examined.

Keywords: artificial intelligence, intercultural competence, foreign language teaching, generative AI, communicative competence, cultural mediation, digital pedagogy, ChatGPT.

Аннотация. В статье анализируется влияние технологий искусственного интеллекта (ИИ) на процесс обучения иностранным языкам и формирования межкультурной компетенции с теоретической и практической точек зрения. На стыке коммуникативной лингвистики, прагматики и современной педагогики искусственного интеллекта подчеркивается неразрывная связь между языком, культурой и технологией. Также рассматривается риск стереотипизации с помощью ИИ и необходимость сохранения роли учителя как «культурного посредника».

Ключевые слова: искусственный интеллект, межкультурная компетенция, обучение иностранным языкам, генеративный ИИ, коммуникативная компетенция, культурное посредничество, цифровая педагогика, ChatGPT.

1. Kirish. Zamonaviy jamiyat chet tillari mutaxassislaridan nafaqat til bilishni, balki turli xalqlar vakillari bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini ham talab qilmoqda. Til —

insoniyat tarixida shakllangan universal muloqot vositasi bo'lib, u nafaqat axborot uzatish, balki madaniy merosni avlodlarga yetkazish, milliy ong va dunyoqarashni shakllantirish funksiyalarini ham bajaradi [1; 3].

Bugungi kunda ilmiy-texnik taraqqiyot va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida davlatlar o'rtasidagi chegaralar shartli tus olmoqda, xalqaro hamkorlik kengaymoqda. Bu jarayon turli madaniyat vakillari o'rtasidagi muloqotni osonlashtiruvchi va qiyinlashtiruvchi omillarni chuqur o'rganishni talab etadi. Ayniqsa, boshqa madaniyatlarga nisbatan toleransni tarbiyalash, ularga qiziqish va hurmatni uyg'otish, shuningdek, madaniy farqlardan kelib chiqqan g'azab hissini yengish muammosi avvalgidan ham keskinroq bo'lib qoldi [4].

An'anaviy chet tillarini o'qitish usullari asosan grammatik tuzilmalarni yodlash, matnlarni o'qish va tarjima qilishga qaratilgan bo'lib, tilning faqat axborotiy funksiyasini amalga oshirishga xizmat qilgan. Biroq, zamonaviy yondashuv tilni muloqot vositasi sifatida egallashni, ya'ni o'quvchilarni og'zaki va yozma nutq hosil qilishga o'rgatishni asosiy maqsad qilib qo'yadi [4].

So'nggi yillarda sun'iy intellekt (AI) texnologiyalari ta'lim sohasida, xususan, chet tillarini o'qitishda inqilobiy o'zgarishlarga olib kelmoqda. ChatGPT, Claude, Gemini kabi generativ AI-modellari o'quvchilarga grammatik tuzilmalarni tushuntirish, matnlar tarjima qilish, suhbat mashqlarini o'tkazish va hatto madaniy kontekstni izohlash imkoniyatlarini taqdim etmoqda. Biroq, bu texnologiyalar madaniyatlararo kompetentsiyani shakllantirishda qanday rol o'ynaydi? Ular haqiqiy madaniy sezgi (cultural sensitivity), pragmatik to'g'rilik va milliy mentalitetni tushunishni o'rgata oladimi? Yoki aksincha, madaniy stereotiplarni kuchaytirish va insoniy muloqotni sun'iy vazifalarga aylantirish xavfini tug'diradimi?

Tadqiqot maqsadi: sun'iy intellekt davrida chet tillarini o'qitish jarayonida madaniyatlararo kompetentsiyani shakllantirishning imkoniyatlari va xatarlarini ilmiy tahlil qilish, AI vositalarining kommunikativ va madaniy komponentlarga ta'sirini baholash.

Tadqiqot vazifalari:

1. Til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni nazariy jihatdan asoslash;
2. AI texnologiyalarining chet tillarini o'qitishdagi zamonaviy qo'llanilishini tahlil qilish;
3. AI vositalarining grammatik, leksik va madaniy kompetentsiyani rivojlantirishdagi samaradorligini taqqoslash orqali ularning cheklanishlarini aniqlash;
4. Madaniyatlararo muloqotni samarali tashkil etishda o'qituvchining "madaniy vositachi" sifatidagi rolini mustahkamlash bo'yicha pedagogik tavsiyalar ishlab chiqish.

2. Materiallar va usullar

Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega. Tahlil obyekti sifatida chet tillarini o'qitish didaktikasi, kommunikativ lingvistika, madaniyatlararo muloqot va sun'iy intellekt pedagogikasi sohasidagi ilmiy adabiyotlar qabul qilindi.

Tadqiqotning ilmiy-metodologik asosini quyidagi olimlarning mehnatlari tashkil etdi:

- I.V. Arnoldning lingvistik tadqiqotlarga kirish bo'yicha ishlarida kommunikativ harakatning komponentlari tahlili [1];

- O.L. Kamenskaya matn va kommunikatsiya o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishda predmet-amaliy, bilish va kommunikativ faoliyatlarning o'zaro qaramligini ko'rsatgan tadqiqotlari [3];
- S.G. Ter-Minasovanning til va madaniyatni ajralmas birlikda o'rganish zaruratini asoslagan ilmiy merosi [4];
- V.V. Kabakchi, D. Cameron va Ch. Cornut-Gentillning madaniyatlararo muloqot amaliyoti va madaniy siyosatga doyr ishlari [2; 5; 6];
- M. Byramning madaniyatlararo kommunikativ kompetentsiya (ICC) modeli va uning beshta *savoir* komponenti [7];
- Zamonaviy tadqiqotlar: AI vositalarining til o'qitishga ta'siri bo'yicha 2025–2026 yillarda chop etilgan ilmiy maqolalar va konferensiya materiallari [8; 9; 10].

Tadqiqot usullari:

- **Adabiyotlar tahlili:** mavzuga doir an'anaviy va zamonaviy ilmiy manbalar tizimlashtirildi va ularning tadqiqot muammosiga munosabati baholandi;
- **Taqqoslash usuli:** an'anaviy o'qitish usullari, AI yordamida o'qitish va aralash (blended) yondashuvlar o'rtasidagi farqlar aniqlandi;
- **Umumlashtirish usuli:** olingan natijalar tizimli ko'rinishda ifodalandi va pedagogik tavsiyalar ishlab chiqildi.

3. Natijalar

O'tkazilgan tahlil natijasida quyidagi asosiy xulosalarga erishildi:

3.1. AI vositalarining til o'qitishdagi zamonaviy qo'llanilishi. Generativ AI-modellari (ChatGPT, Claude, Gemini) chet tillarini o'qitishda quyidagi yo'nalishlarda qo'llanilmoqda: grammatik tuzilmalarni tushuntirish, matnlarni tarjima qilish, individual suhbat mashqlarini o'tkazish, yozma ishlarini tekshirish va hatto madaniy kontekstni izohlash. Bu vositalar o'quvchilarga 24/7 rejimida individual yordam berish imkoniyatini taqdim etadi [8].

3.2. Til va madaniyatning ajralmasligi. Til nafaqat muloqot vositasi, balki milliy madaniyatni saqlab turuvchi va avlodlarga yetkazuvchi vosita hamdir. Har bir chet so'z ortida milliy ong sharoitida shakllangan dunyo tasavvuri yotibdi. Shuning uchun chet tilini o'qitish maqsadli tilni so'zlashuvchi xalqlarning dunyosi va madaniyati bilan ajralmas birlikda o'rganilishi kerak [4]. AI-modellari bu bog'liqlikni mexanik tarzda ("bu so'z Yaponiyada shunday ishlatiladi") tushuntirishi mumkin, biroq madaniy tajribaning jonli, emotsional qatlamini yetkazishda cheklangan.

3.3. AI ning grammatik va leksik kompetentsiyani rivojlantirishdagi samaradorligi. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, AI-chatbotlar grammatik xatolarni tuzatish, sinonimlar taklif qilish va lug'at boyligini oshirishda an'anaviy darsliklardan ko'ra samaraliroq. Ular o'quvchining darajasiga moslashib, individual tempda o'qitish imkonini beradi [9].

3.4. AI ning pragmatik va madaniy kompetentsiyadagi cheklanganligi. Kommunikativ faoliyatning samaradorligi tilni bilishdan tashqari ko'plab omillarga bog'liq: muloqot sharoitlari va madaniyati, etiket qoidalari, nutqsiz ifoda shakllari (yuz ifodasi, imo-ishoralar), fon bilimlarining mavjudligi, shuningdek, muloqot qiluvchilarning milliy

xususiyati, hissiy holati va milliy mentaliteti [4]. AI-modellari bu nozik jihatlarni to'liq qamrab ololmaydi. Masalan, AI "yapon tilida xushmuomalalik" haqida matn yozishi mumkin, biroq haqiqiy dialogda kontekstga qarab intonatsiya, tanaffus yoki ko'z aloqasini o'zgartirishni o'rgata olmaydi.

3.5. Stereotiplarni kuchaytirish xavfi. AI-modellari o'rgatish ma'lumotlar to'plamida (training data) mavjud bo'lgan madaniy stereotiplarni takrorlashi yoki soddalashtirilgan madaniy tasvirlarni berishi mumkin. Bu o'quvchilarning maqsadli madaniyat haqida xolis va tanqidiy fikr yuritishiga to'sqinlik qilishi xavfi bor [10].

3.6. Emotsional va empatik komponentning yo'qligi. Madaniyatlararo muloqotda o'zga madaniyat vakillariga nisbatan hurmat, ochiq fikrlilik va empatiya (*savoir-être*) muhim ahamiyat kasb etadi [7]. AI sun'iy emotsiyalarni simulyatsiya qilishi mumkin, biroq haqiqiy insoniy empatiyani, ya'ni suhbatdoshning hissiy holatini jonli qabul qilish va unga mos ravishda o'z xatti-harakatlarini sozlashni o'rgata olmaydi.

3.7. O'qituvchining rolini o'zgartirish. An'anaviy o'qitishda o'qituvchi bilim manbai edi. AI davrida o'qituvchi nafaqat til o'qituvchisi, balki madaniy vositachi (*cultural mediator*) va texnologik navigator sifatidagi vazifasini yanada mustahkamlashi kerak. U o'quvchilarni maqsadli madaniyat bilan jonli uchrashuvlar orqali tanishtirish, AI tomonidan taklif qilingan madaniy tasvirlarni tanqidiy tahlil qilishda yordam berishi lozim.

4. Muhokama

Olingan natijalar zamonaviy chet tillarini o'qitish didaktikasining asosiy yo'nalishlarini tasdiqlaydi va ularga yangi, texnologik o'lchov qo'shadi. Kommunikativ yondashuvning joriy etilishi tilni faqat grammatik tuzilmalar to'plami sifatida emas, balki ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida qabul qilishni talab qiladi. Bu yondashuv o'quvchilarni nafaqat til bilimlarini, balki maqsadli madaniyat vakillari bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqot qilish qobiliyatini ham shakllantirishga qaratilgan.

Tadqiqotda ta'kidlanganidek, har bir chet tili darsi madaniyatlarning chorrahasidir [4]. Bu tezis AI davrida o'z ahamiyatini yo'qotmaydi, aksincha, yanada dolzarb bo'lib qolmoqda. Chunki AI o'quvchilarni maqsadli madaniyat bilan "virtual" tanishtirishi mumkin, biroq haqiqiy madaniy tajriba — bu jonli hissiyotlar, noma'lum vaziyatlarga moslashish, suhbatdoshning ko'zlarida ajablanishni ko'rish — faqat insoniy muloqot orqali amalga oshadi.

Sun'iy intellektning chet tillarini o'qitishdagi roli haqida optimistik va pessimistik nuqtai nazarlarni ajratish mumkin. Optimistik nuqtai nazarga ko'ra, AI individual o'qitish imkoniyatlarini kengaytiradi, til o'rganishni demokratlashtiradi va o'quvchilarni mustaqil o'rganishga undaydi. Pessimistik nuqtai nazarga ko'ra, AI insoniy muloqotni "transactional" (savdo-sotiq) jarayonga aylantirish, o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini susaytirish va madaniy stereotiplarni kuchaytirish xavfini tug'diradi.

Bizning tadqiqotimiz shuni ko'rsatadiki, haqiqiy samaradorlik bu ikki nuqtai nazar o'rtasidagi muvozanatni topishda yotadi. AI vositalarini grammatik va leksik kompetentsiyani rivojlantirish, mustaqil mashqlar o'tkazish va qo'shimcha ma'lumot olish uchun qo'llash mumkin. Biroq pragmatik, emotsional va madaniy nozikliklarni o'rgatish,

stereotiplarni tanqidiy tahlil qilish, o'z va begona madaniyat o'rtasidagi dialogni tashkil etish — bularning barchasi o'qituvchining bevosita ishtiroki va professional mahoratini talab etadi.

Oliy ta'lim muassasalarida chet tillarini o'qitish amaliy, ixtisoslashtirilgan vazifa emas, balki keng ma'naviy dunyoga ega shaxsni shakllantirish vositasidir. Talabaning chet tilini bilish darajasi faqat o'qituvchi bilan mashg'ulotlar bilan chegaralanmasligi kerak. Haqiqiy o'zaro ta'sir uchun sharoit yaratish, chet tillarini kundalik hayot va ilmiy faoliyat bilan bog'lash zarur. AI davrida bu vazifani bajarish uchun akademik munozaralar, chet ilmiy adabiyotlarni muhokama qilish, alohida kurslarni chet tillarida o'qitish, tarjima faoliyati, shuningdek, sinfdan tashqari to'garaklar, ochiq darslar va talabalar ilmiy jamiyatlarini tashkil etish tavsiya etiladi. Ammo eng muhimi — bu faoliyatlarni faqat AI orqali emas, balki inson-o'qituvchi rahbarligida amalga oshirish.

Tadqiqotda ingliz tilining global madaniyatlararo muloqot vositasi sifatidagi roli alohida e'tiborga olingan. Bu hodisa bir tomondan xalqaro integratsiyani osonlashtirsa, ikkinchi tomondan milliy til va madaniyatni saqlab qolish zaruratini yanada oshiradi. AI davrida bu muammo yanada murakkablashmoqda: ingliz tili sun'iy intellekt modellarining asosiy tili bo'lib qolmoqda, bu esa boshqa tillar va madaniyatlarning raqamiy maydonda "ko'rinmas" bo'lib qolish xavfini tug'diradi. Shuning uchun ingliz tilini o'rgatish o'z ona madaniyati bilan aloqani uzmasdan, aksincha, o'zbek tilini va madaniyatini dunyoga tanitish uchun qo'shimcha vositaga aylantirish maqsadida amalga oshirilishi kerak [4].

AI vositalarining madaniyatlararo kompetentsiyani baholashdagi cheklanganligi ham muhokama qilinishi lozim. An'anaviy testlar grammatik bilimni o'lchashi mumkin, biroq Byramning *savoir-être* (munosabatlar) yoki *savoir s'engager* (tanqidiy madaniy ong) kabi komponentlarni baholash insoniy kuzatuv va refleksiya talab etadi. AI yordamida avtomatlashtirilgan baholash tizimlari hali bu nozik jihatlarni to'liq qamrab ololmaydi [7].

Yana bir dolzarb masala — AI generatsiyasining "madaniy xavfsizligi". Generativ modellar o'rgatish ma'lumotlar to'plamida mavjud bo'lgan madaniy xususiyatlarni takrorlashi yoki soddalashtirishi mumkin. Masalan, AI "yapon madaniyati" haqida so'ralganda, faqat choy marosimi, samuraylar va sakura haqida hikoya qilishi mumkin, bu esa zamonaviy Yaponiyaning murakkab, ko'p qirrali madaniy hayotini to'liq aks ettirmaydi. Bu o'quvchilarda "ekzotiklashtirish" (exoticization) va soddalashtirilgan tasavvurlar shakllanishiga olib kelishi xavfi bor [10].

Shu bilan birga, AI ning ijobiy jihatlarini ham inkor etib bo'lmaydi. Til o'rganish uchun qimmatli resurslarga ega bo'lmagan mintaqalar uchun AI bepul va keng qamrovli yordamchi bo'lishi mumkin. U o'quvchilarni mustaqil o'rganishga, o'z xatolarini tahlil qilishga va ko'proq mashq qilishga undaydi. Masalan, o'zbek tilida so'zlashuvchi o'quvchi ingliz tilida suhbatlashish imkoniyati cheklangan bo'lsa, AI-chatbot bilan istalgan vaqtda suhbatlashishi mumkin. Bu, albatta, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi, biroq bu suhbat "haqiqiy" emasligini o'quvchi va o'qituvchi doimo xotirida tutishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, AI davrida o'qituvchining vazifasi o'zgarmaydi, balki yanada murakkablashadi. U nafaqat til o'qituvchisi, balki:

- **madaniy vositachi** — o'z va begona madaniyat o'rtasidagi dialogni tashkil etuvchi;

- **texnologik navigator** — AI vositalaridan samarali va xavfsiz foydalanishni o'rgatuvchi;
- **tanqidiy fikrlash treneri** — AI tomonidan taklif qilingan ma'lumotlarni tahlil qilish va stereotiplarni aniqlashni o'rgatuvchi;
- **emotsional qo'llab-quvvatlovchi** — o'quvchining madaniyatlararo uchrashuvlardan kelib chiqqan hissiy tajribalarini qayta ishlashda yordam beruvchi sifatida faoliyat yuritishi kerak.

5. Xulosa

Sun'iy intellekt davrida chet tillarini o'qitish jarayonida madaniyatlararo kompetentsiyani shakllantirish quyidagi o'ziga xos xususiyatlarga ega:

1. **AI grammatik va leksik kompetentsiyani rivojlantirishda kuchli yordamchi**, biroq pragmatik, emotsional va madaniy nozikliklarni o'rgatishda cheklangan. Til — madaniyatning aks ettiruvchisi bo'lib, uning jonli, kontekstga bog'liq qatlamini faqat insoniy muloqot orqali egallash mumkin.

2. **Madaniylashtirish xavfi (cultural flattening)** — AI-modellari madaniyatlarni soddalashtirilgan, stereotip tasvirlar sifatida taqdim etish xavfini tug'diradi. Bu o'quvchilarning tanqidiy madaniy ongini susaytirishi va haqiqiy madaniy xilma-xillikni tushunishiga to'sqinlik qilishi mumkin.

3. **O'qituvchining roli o'zgarmaydi, balki kuchayadi.** AI o'qituvchini almashtirmaydi, aksincha, uning "madaniy vositachi" sifatidagi vazifasini yanada dolzarb qiladi. O'qituvchi o'quvchilarni haqiqiy, jonli madaniyatlararo tajribalar bilan ta'minlashi, AI ma'lumotlarini tanqidiy tahlil qilishni o'rgatishi kerak.

4. **Aralash (blended) yondashuv eng samarali.** AI vositalarini mustaqil mashq, qo'shimcha tushuntirish va tezkor axborot olish uchun qo'llash mumkin. Biroq asosiy madaniyatlararo kompetentsiya — bu haqiqiy suhbatlar, virtual almashinuvlar, madaniy loyihalar va insoniy o'zaro ta'sir orqali shakllanadi.

5. **Milliy identitetni saqlash va global muloqotga tayyorlash uyg'unlashuvi.** AI davrida ingliz tilining global vazifasi kuchaymoqda, biroq bu o'z ona tilini va madaniyatini e'tibordan chetda qoldirishga olib kelmasligi kerak. Chet tilini o'qitish o'zbek madaniyatini dunyoga tanitish uchun qo'shimcha kanalga aylanishi lozim.

Zamonaviy chet tillarini o'qitish didaktikasida madaniyatlararo kompetentsiyani rivojlantirish nafaqat til bilish darajasini oshirish, balki global fuqarolikka tayyorlangan, ochiq fikrli, texnologik savodli va madaniy sezgir shaxsni shakllantirish maqsadida amalga oshirilishi lozim. Sun'iy intellekt — bu vositadir, asosiy maqsad va yo'nalishni esa o'qituvchi va o'quvchi birgalikda belgilaydi.

Adabiyotlar

1. Arnold, I.V. Lingvistikada ilmiy tadqiqotlarga kirish. — M.: Yuqori maktab, 1991. — 140 b.
2. Kabakchi, V.V. Ingliz tilida madaniyatlararo muloqot amaliyoti. — Sankt-Peterburg: Soyuz, 2001. — 475 b.
3. Kamenskaya, O.L. Matn va kommunikatsiya. — M.: Yuqori maktab, 1990. — 151 b.

4. Ter-Minasova, S.G. Til va madaniyatlararo muloqot. — M.: Slovo/Slovo, 2000. — 262 b.
5. Cameron, D. Good to Talk? "Muloqot"ning madaniy siyosati // The European English Messenger. — IX/2 jild, 2000. — 38–42-b.
6. Cornut-Gentill, Ch. Ispaniyada madaniyatshunoslik mavjudmi? // The European English Messenger. — X/2 jild, 2001. — 15–18-b.
7. Byram, M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. — Clevedon: Multilingual Matters, 1997. — 200 b.
8. Bøhn, H. Developing intercultural competence in English foreign language lesson plan focusing on communication (in)directness and face // Scandinavian Journal of Educational Research. — 2025.
9. Yan, J., Michaud, M. Enhancing intercultural communicative competence through cultural workshops in a Chinese as a foreign language classroom // Frontiers in Education. — 2026. — 11-jild.
10. Tleumuratova, A.B. Madaniyatlararo kompetentsiya chet tillarini o'qitishning yangi maqsadi sifatida // Journal of Science, Research and Teaching. — 2024. — 3(12).